

Cristina GROSSU-CHIRIAC
Conferențiar universitar
Universitatea de Stat din Moldova
Chișinău, Republica Moldova

Creația lui Nikos Kazantzakis și Franța – între atracție și respingere

Résumé: Nikos Kazantzakis (1883-1957) est un des plus profonds écrivains de la littérature européenne, un des écrivains grecs les plus traduits, un fervent combattant de la culture, de la liberté et de l'Esprit. Né en Crète, éduqué dans une école catholique française de Naxos, le français devient presque sa deuxième langue maternelle. La langue et la culture françaises l'ont beaucoup alimenté et influencé dans sa pensée et sa création. Nikos Kazantzakis a beaucoup lu en français, a traduit un grand nombre d'œuvres du français en grec (y compris des livres pour les enfants), une grande partie de sa correspondance étant menée en français. Il a même écrit deux romans directement en français, par exemple *Toda Raba* et *Kapetan Elia*. Cependant sa relation avec la France, un pays où il a souvent séjourné, est assez contradictoire, étant marquée par des hauts et des bas. L'article porte sur les influences françaises, sur les attirances et les rejets dans l'œuvre du grand Crétois, qui, malgré tout, reste un écrivain profondément grec.

Mots-clés: Influence, interculturalité, repères identitaires, littérature grecque, Nikos Kazantzakis, identité, diversité

Abstract: Nikos Kazantzakis (1883-1957) is one of the most profound writers of European literature, one of the most translated Greek writers, a fervent fighter for culture, freedom and human dignity. Born in Crete, educated in a French Catholic school in Naxos, than studying later also in Paris (1907-1909), French has become almost as a second mother tongue for the greek writer. The French language and culture greatly nourished and influenced him

in his thinking and creation. Nikos Kazantzaki read extensively in French, translated a large number of works from French into Greek (including children's books), with much of his correspondence being conducted in French. He even wrote novels directly in French – *Toda Raba* and *The Rock Garden*, for exemple. However, his relationship with France, a country where he often stayed, is rather contradictory, being marked by ups and downs. The article focuses on the French influences, on the attractions and rejections in the work and thinking of the great Cretan, who despite everything remains a profoundly Greek writer.

Keywords: Greek literature, Nikos Kazantzakis, Crete, France, identity, language

În 1947, după publicarea romanului *Zorba Grecul*, concomitent în mai multe limbi, cititorii din diferite țări europene au aflat despre ilustrul scriitorul grec Nikos Kazantzakis (1883-1957). Peste 17 ani, în 1964, după ecranizarea foarte reușită a romanului, bardul cretan a stârnit deja postum interesul masiv al publicului european – atât față de personalitatea sa, cât și față de întreaga sa creație. Imensa creație a scriitorului grec de largă erudiție și formare enciclopedică cuprinde diferite genuri și stiluri – romane, eseuri, drame filosofice, tragedii, poeme, jurnale de călătorie etc., mai mult sau mai puțin accesibile pentru un cititor mai puțin avizat. În toate aceste texte transpar personaje care luptă pentru libertate, pentru dreptate socială, pentru depășirea condiției umane, personaje care se revoltă, se zbucesc, personaje sisifice, personaje prometeice, care acționează și înfruntă destinul, «preocuparea pentru măreția și decăderea omului» (Munteanu, *Literatura Europeană modernă* 262) fiind o constantă a creației marelui cretan.

Pe parcursul vieții și activității sale, Nikos Kazantzakis a avut un raport special cu Franța și cu limba franceză, unul care nu poate fi rezumat în câteva idei succinte, necesitând o explicație pe mai multe paliere și din mai multe puncte de vedere.

Afilieră la limba franceză

Strict biografic, contactul intens al lui Nikos Kazantzakis cu limba franceză începe la vârsta de 14 ani, în anul 1897, într-o perioadă de cumpănă pentru insula natală Creta. După acuzarea opririi de către turci, între

anii 1890-95 populația insulei începe să se revolte. Evenimentul din ianuarie 1897, când turcii au incendiat câteva cartiere dintr-un oraș cretan, a încins și mai mult spiritele. Cretanii merg la luptă, cerând ajutorul Greciei și abolirea definitivă a guvernării turcești pe insulă. În aceste vremi de răzmeriță, tatăl lui Nikos Kazantzakis, determinat să-și pună la adăpost familia, îi ordonă lui Nikos să-și aleagă o școală pe o altă insulă, mai liniștită, unde să-și poată continua studiile, până se mai aplanează situația pe insula Creta. Nikos alege insula Naxos, mai mult sau mai puțin arbitrar, fiind fascinat de denumirea acesteia, după cum aflăm din romanul autobiografic *Raport către El Greco*, ultima creație a scriitorului, publicată postum în 1961. Așadar, Nikos ajunge să fie înscris la *École française catholique* de la Naxos, insula pe care se refugiază împreună cu mama și cu surorile sale. După ce și-a adus familia pe insula Naxos, tatăl, Mihali Kazantzakis, s-a întors să lupte contra turcilor, Nikos urmând să lupte și el pe tărâmul învățaturii. Înainte de plecare, tatăl l-a atenționat ferm: «Învăță, ca să ajuți Creta să-și recapete libertatea. Lucrul ăsta să-ți fie țelul, altfel la naiba de învățatură» (Kazantzakis, *Raport către El Greco* 51).

În scurt timp Nikos devine un elev exemplar, marcat de o curiozitate ieșită din comun, deschis pentru cunoaștere și mândat de responsabilitatea enormă, pe care o purta pe umerii săi firavi – să nu facă de rușine Creta: «Simțeam povara Cretei întregi pe umerii mei» (*Ibid.* 54). La școală așa și era numit – cretanul. Chiar de pe băncile școlii franceze, care-i altoiește dragostea pentru Franța și limba franceză, elevul Nikos provoacă în jurul său deopotrivă admirație și ostilitate, fiind remarcat de profesori pentru talentul și asiduitatea sa, iar de unii fiind criticat pentru că nu se comportă ca un adevărat cretan – cretanii având reputația oamenilor de acțiune, nu ai literelor.

Impresionant și relevant este un alt moment biografic referitor la școală relatat în romanul *Raport către El Greco* – Nikos excela într-atât la învățatură, încât un cardinal al bisericii catolice, aflat în vizită la Naxos, a dorit să-l ia la Vatican, sub protecția sa, pentru a-l aduce mai târziu pe tărâm ecleziastic, ca slujitor de rang înalt (*Ibid.*). Tatăl lui Nikos, aflând de aceasta, s-a opus vehement, fiind gata să dea foc școlii dacă nu-i întoarce imediat fiul. În una din scrisorile adresate fiului, tata i-ar fi scris mai devreme: «Îmi fac datoria, mă lupt cu turcii; și tu ai de luptat, țin-te bine și nu te lăsa momit; francezii sunt niște câini, la fel ca turcii. Nu uita că ești cretan și că mintea nu e a ta, ea aparține Cretei [...]» (*Ibid.*). Totuși, la această școală tânărul începe să înțeleagă că lumea nu este doar

Creta sau chiar Grecia. «Lumea era mult mai largă decât Grecia, suferințele lumii erau mult mai mari decât ale noastre, iar dorul de libertate nu era un privilegiu exclusiv al Cretei, ci al eternei lupte a omenirii» (*Ibid.* 53). Astfel are loc deschiderea spiritului spre orizonturi mai largi.

Deja din acest moment putem observa rădăcina unei atitudini dualiste față de francezi și cultura lor: pe de o parte Nikos Kazantzakis este fascinat de limba franceză, de cărțile pe care le citește, de educația francofonă de care beneficiază, iar pe de altă parte nu poate să facă abstracție de părerea tatălui său, care îi este inoculată și repetată fervent. Entuziasmul elevului eminent de la Naxos este umbrit de la o vârstă timpurie de puternicele resentimente și ostilitatea față de tot ce este străin, în cazul dat față de tot ce este francez, manifestate de tatăl sau. În cultura cretană, profund patriarhală, figura tatălui și, îndeosebi, convingerile acestuia nu pot să nu lase o amprentă profundă asupra fiului, iar acesta, la rândul său, asemeni copilului Franz Kafka, nu poate nicidecum să evadeze de sub «tutela» psihologică a unui tată puternic, principial, categoric, foarte autoritar, îndârjit și omnipotent.

Așadar, studiind aprofundat limba franceză în acești ani petrecuți la Naxos, apoi (după absolvirea Universității de la Atena) studiind și la Paris, între anii 1907-1909, Nikos Kazantzakis ajunge să cunoască această limbă aproape excelent. Încă de pe băncile școlii citește mult, îi îndrăgește pe Rousseau, Chateaubriand, Musset, Lamartine, Hugo, Valéry și alții, chiar începe să și traducă din autori francezi. Pe parcursul activității sale, Kazantzakis a tradus din franceză în greacă zeci de volume din Jules Verne, *Comoara celor umili* de M. Maeterlinck, opere filosofice, precum *Râsul* lui H. Bergson, scrierile lui Th. Ribot *Boala personalității*, *Boala voinței*. Totodată remarcăm faptul că însușește încă de pe băncile școlii și limba italiană, visând să-l citească pe Dante, poetul său preferat, în original (mai târziu va traduce în greacă *Divina comedie* integral). Cu timpul însușește și alte limbi europene, totuși, pe lângă limba greacă maternă, franceza este limba care îl marchează profund, pentru toată viața, devenindu-i ca a doua limbă maternă și oferindu-i încă o «perspectivă asupra universului întreg»¹. De fapt, cum preciza marele lingvist Eugen Coșeriu, a doua limbă oferă scriitorului un alt «mod în care acest univers este ordonat»², atât de necesar pentru o viziune mai profundă a lumii.

1. «Fiecare dintre limbi este o perspectivă asupra universului întreg și este modul în care acest univers este ordonat». // Coșeriu «Unitate lingvistică – unitate națională»// *Limba română*, n°10, anul XII, 2002. <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2753>

2. *Ibid.*

Nikos Kazantzakis și călătoriile

Ajuns la majorat, după studiile la Atena, Paris și la Berlin, Nikos Kazantzakis călătorește foarte mult. După cum mărturisește în corespondența sa «pentru mine, călătoria înseamnă nevoia de libertate» (Kazantzakis, *O viață în scrisori* 185). Călătorind scriitorul se reface fizic și psihic, își reîncărcă bateriile, găsește energia necesară pentru noi creații. Pe parcursul călătoriilor sale, Nikos Kazantzakis își făcea numeroase notițe și însemnări, unele publicându-le mai târziu sub forma de jurnale de călătorie. Astfel a publicat volume dedicate multor țări, pe care a avut posibilitatea să le viziteze mai îndelung – *Însemnări de călătorie din URSS/Ce-am văzut în Rusia* (1928), *Însemnări de călătorie din Japonia și China* (1938), *Însemnări de călătorie din Anglia* (1941); a scris și despre călătoriile sale în Egipt, Ierusalim, Italia ș.a. Subliniem că nu există vreun jurnal dedicat Franței, țara în care a stat în mai multe rânduri, ani în șir.

Prima călătorie în Franța a avut loc în cadrul studiilor, la Paris, în octombrie 1907. Confruntarea tânărului, încântat de franceză și cultura franceză învățată din cărți, cu realitățile Parisului de la începutul secolului al XX-lea nu a fost dintre cele mai motivante. Din contra, Kazantzakis ajunge la Paris, în «îndelung râvnitul oraș» (*Raport către El Greco*, 177), într-o zi cu ploaie mărunță, întrebându-se filosofic, ce caută acolo și dacă știe ce vrea să găsească (*Ibid.*). Aici va studia filosofia, ascultând prelegerile lui Henri Bergson și descoperind gândirea lui Fr. Nietzsche, nu în zadar capitolul din *Raport către El Greco* dedicat acestui subiect se întitulează «Paris. Nietzsche, marele martir» (*Ibid.*). Pentru tânărul Nikos Kazantzakis Parisul înseamnă mai degrabă mult studiu, cursuri, ore petrecute în biblioteci și descoperirea filosofilor marcanți ai vremii. Aici scrie romanul *Les Âmes brisées (Inimi rănite)*, publicat sub pseudonim, dedicat studenților greci la Paris din acele timpuri, dar și alte opere, care nu au tangențe directe cu Parisul. Sejurul său la Paris, care a durat circa doi ani, a contribuit mult la formarea scriitorului, dar, cu excepția primei perioade «de beție», de descoperire, care a durat câteva săptămâni, nu l-a impresionat așa cum s-a așteptat. În plus, cheltuielile de întreținere erau atât de mari, încât puneau în umbră celelalte impresii. După cum remarcă Kazantzakis în *Raport către El Greco*, el va părăsi Parisul «cu inima plină de întrebări» (187), o inimă care «își pierduse pacea și seninătatea» (178).

În scrierile sale din perioada de la Paris, critica aspectelor sociale, pentru care scriitorul grec manifestă o sensibilitate aparte pe tot parcursul vieții, se întrepătrunde, totuși, cu lauda culturii, parcurilor, bisericilor, teatrelor, în

general, a artei și spiritului francez. În următorii zece ani Nikos Kazantzakis nu mai revine în Franța, dedicându-se Greciei și poporului grec.

Scriitorul a iubit mult Grecia, și, fiind cretan, a fost atașat până la sfârșitul vieții sale, cu multă pasiune, de insula Creta. Cu toate acestea, indignat și nemulțumit de realitățile Greciei interbelice, în perioada dintre cele două războaie mondiale alege să locuiască, ca într-o formă de autoexilare, în diferite țări europene (în Germania, Franța, Austria, Spania, Uniunea Sovietică, Anglia). Oriunde ar locui, scriitorul menține contactul permanent cu unii compatrioți iubitori de libertate, care încearcă să-l țină la curent cu evenimentele din țara natală. Aidoma poetului german Heinrich Heine exilat la Paris, și Nikos Kazantzakis, aflat departe de țara natală, scrie articole pentru publicațiile din patrie. Scrie și pentru publicații periodice din alte țări europene, contribuind esențial la schimbul cultural. Nikos Kazantzakis nu ezită să critice, uneori foarte vehement, realitățile din Grecia, făcându-și astfel mulți dușmani și provocând atitudini ostile și de durată la adresa sa și a întregii sale creații. Astfel nu este de mirare, că unele opere ale lui Kazantzakis au fost publicate acasă, în Grecia, mult mai târziu decât în alte țări. Criticul român Romul Munteanu în unul dintre eseurile sale despre marele scriitor grec remarcă: „grecii de pe continent l-au înțeles și iubit cu o ciudată întârziere» (273). Totuși, lecturând unele dintre opiniile lui Kazantzakis despre greci, publicate în articole, dar, îndeosebi, în corespondența sa, această întârziere își are explicația și nu mai pare deloc ciudată: cuvintele utilizate cel mai frecvent la caracterizarea grecilor fiind «ticăloșie» și «lașitate». (De exemplu: «bezna ce domnește în Grecia» (*O viață în scrisori* 52), «oare se vor învăța minte măcar acum nemernicii de greci?» (54), «În Grecia oamenii nu sunt deloc pregătiți pentru ideile noi, tocmai de aceea ele nu-i tulbură. Sunt oameni mărunți, niște învățăcei, sau negustorași, cu alte cuvinte niște lași» (71), «Grecia este *une cause perdue*» (73), «grecul de azi nu merită să te sacrifici de hatârul lui» (76), «Am citit despre toată ticăloșia grecului [...] Suntem inculți, fricoși, niște suflete mărunte» (80) și altele în aceeași tonalitate).

În pofida tuturor aspectelor controversate și criticilor exprimate, și Grecia, și Franța au ocupat un loc special în inima lui Kazantzakis. Considerăm că marele scriitor grec nu i-a dedicat vreun jurnal de călătorie Franței (așa cum nu a dedicat nici Greciei), pentru că a fost o țară care l-a format, nu o destinație de călătorie obișnuită. Franța i-a marcat modul de gândire și a plămădit o parte a identității sale. Nu este o țară prin care doar a călătorit, a trecut și a observat unele lucruri. Așadar, în viziunea noastră,

impresiile lui Kazantzakis despre Franța nu pot fi regăsite unificate într-un text anume, precum volumele de impresii despre China, Japonia, Uniunea Sovietică, ci ele pot fi identificate fragmentar în diferite scrieri ale sale.

Rolul limbii franceze în creația lui Kazantzakis

Nikos Kazantzakis și-a scris operele în limba neogreacă, pledând pentru o formă simplificată, populară a acesteia (dimothiki), pentru a fi mai ușor înțeleasă de cititori. A citit în mai multe limbi europene, în afară de greacă, franceză și italiană, vorbind și germana, spaniola și rusa. Totuși nu putem să le punem la același nivel cu franceza, pe care, în virtutea educației sale, o cunoștea aproape excelent. Un exemplu elocvent de atașament și cunoaștere profundă a francezei este corespondența lui Nikos Kazantzakis cu prima sa soție Galatea și cu prietenii (Pandelis Prevelakis, Harilaos Stefanidis, Antonis și Teea Anemoyannis, Panait Istrati), în care utilizează extrem de frecvent cuvinte și expresii în limba franceză. De exemplu, aproape în fiecare scrisoare adresată soției Galatea, o numește «*chérie*» (*O viață în scrisori* 19-20), uneori «*ma chère femme*» (21), inserând deseori cuvinte franceze în propoziții intime, de exemplu «*Te iubesc și asta e l'essentiel*» (22). În fiecare scrisoare se strecoară multe cuvinte în franceză, de uz cotidian, ca de exemplu «*pension*» (22, 24, 26 ș.a.), «*pitié*» (21), «*bibelots*» (23), «*une larme bête*» (26), «*chaise-longue*» (27), «*confiture*», «*bleu outre-mer*» (28), «*debâcle*» (60), «*exaltation*», «*illusion*» (76), «*rancunes*» (90), «*une cause perdue*» (73) și multe altele. Uneori găsim propoziții aproape integrale în franceză: «*Je me laisse faire fără entrainement*» (45)...

Recursul la limba franceză în corespondența sa cea mai intimă denotă prezența francezei în gândirea de zi cu zi a marelui scriitor, limba franceză constituind o parte integrantă a identității sale. Astfel nu este de mirare că decide, cu timpul, să scrie unele texte direct în franceză, ca doar ulterior să le dea spre traducere în limba sa maternă, considerând franceza drept portiță de acces mai rapid spre publicul european. După cum afirmă Romul Munteanu «Nikos Kazantzakis face parte din categoria scriitorilor ajunși pentru prima dată la o largă notorietate europeană, după care se începe cu timiditate recunoașterea sa pe plan național, ca reprezentant strălucit al neoelenismului modern» (257). Într-adevăr, Kazantzakis a devenit celebru mai întâi în Europa, ca apoi să fie recunoscut și de compatrioții săi.

Printre operele lui Nikos Kazantzakis scrise direct în limba franceză remarcăm romanul *Grădina de piatră* (*Le Jardin des Rochers*) și *Toda Raba*

(cu titlul inițial *Moscou a crié*). Au existat și alte manuscrise în franceză, pe care, după cum recunoaște în corespondență însuși autorul, le-a distrus sau le-a pierdut³.

Romanul *Toda-Raba* a fost scris în original în franceză, fiind și publicat pentru prima dată în periodice franceze, în anul 1929. Cartea reprezintă impresiile lui Nikos Kazantzakis după călătoria sa în Uniunea Sovietică și experiențele sale în această țară, pe care a vizitat-o în anii '20 ai sec. al XX-lea. Romanul *Toda-Raba* este tradus în limba greacă și publicat în Grecia abia în 1956, iar în engleză – în 1964. Sintagma «Toda-Raba» înseamnă mulțumesc mult în limba ebraică și este în roman numele protagonistului – un african care și-a părăsit tribul său pentru a veni în Rusia, la Moscova. Va participa și el la Congresul desfășurat cu ocazia aniversării a 10-a a Revoluției din Octombrie. Guvernul sovietic într-adevăr invitase la acest eveniment mulți scriitori din diferite țări ale lumii, printre care și pe Nikos Kazantzakis. Așadar autorul participase însuși la Congresul dedicat Revoluției din Octombrie, în timpul căruia a interacționat cu multe persoane venite din diferite colțuri ale lumii. Și protagonistul romanului, de asemenea, se întâlnește în Rusia cu alte personaje de diferite origini și proveniențe, autorul prezentând imaginea Rusiei sovietice din perspectiva a șapte străini eterogeni (Azad, Gheranos, Sou-ki, Rahel, Amita, Ananda și Omul cu fălci mari), curioși să descopere rezultatul revoluției, după cum rezumă însuși autorul: «Șapte oameni, șapte conștiințe pleacă în Rusia și descriu tot ce văd acolo» (*O viață în scrisori* 191). Călătorind de la Astrahan la Moscova, protagoniștii fac schimb de impresii și așteptări cu privire la viitorul omenirii, în baza experienței revoluției și prognozelor acesteia, dar reprezintă de fapt mai multe «înfățișări ale unei singure conștiințe» (193).

Romanul este controversat și specific, nu face parte din cele mai apreciate cărți ale autorului, fiind puțin accesibilă publicului european. Astfel nu este de mirare reacția rezervată a multor edituri europene față de publicarea acestei cărți. De exemplu, un editor i-a expediat autorului următorul răspuns: «*Toda-Raba* este o carte uimitoare, net superioară față de tot ce s-a scris până acum despre Rusia, dar nu avem curajul s-o publicăm, pentru că tulbură!» (*Ibid.* 213). Iar o altă editură, germană, îi scrie lui Kazantzakis că romanul este genial, «dar e *trop rouge*» (*Ibid.* 221). Cu toate acestea, pentru Nikos Kazantzakis este un roman important, după cum o mărturisește el

3. Așa cum este exemplul manuscrisului filosofic *Pragmatisme* scris în limba franceză, distrus de autor, după cum îi scrie la 4 mai 1957 prietenului său Prevelakis (*O viață în scrisori*, 382) și altele.

însuși într-o scrisoare adresată prietenului său cel mai apropiat Pandelis Prevelakis: «în această carte sufletul meu este pus *à nu*, și pe cine îl tulbură, îl emoționează Toda-Raba, devine fratele meu: în carte nu mă reprezintă numai Gheranos, ci toate – absolut toate personajele, și mai cu seamă Toda-Raba și călugărul budist – toate cele șapte personaje sunt cele șapte *facettes* ale conștiinței mele și ale subconștientului meu» (*Ibid.* 238).

Am remarcat acest roman tocmai pentru că a fost scris direct în limba franceză, fiind tradus mai târziu în greacă și alte limbi. Autorul a recurs la limba franceză, așadar, pentru a-i asigura romanului accesul spre un public mai larg. Totuși, reticența față de text era destul de mare, astfel intenția recursului la limba franceză cu scopul de a facilita accesul textului la publicul european nu a adus rezultatul scontat.

Celălalt roman scris în franceză *Grădina de piatră* (*Le Jardin des Rochers*) ilustrează conflictele scriitorului grec, provocate de vizita sa în Extremul Orient, mai concret de prima sa vizită în China și Japonia. Cartea prezintă contactul mentalității occidentale cu Orientul. Textul a fost scris în 1936, la Egina, situându-se ca specie la confluența dintre roman și jurnal de călătorie. Explicația titlului o oferă însuși autorul: «Să ne făurim o inimă severă, nerobită de iluzii, de speranțe vane. O inimă asemănătoare acelor grădini chinezești sau japoneze, fără flori, copaci sau apă, făcute numai din stânci» (*Ibid.* 282)⁴. În scrisoarea sa din 11.04.1936 adresată prietenului Prevelakis, autorul relatează despre intenția de a scrie o serie de cărți în limba franceză, în care să-și înfățișeze viziunea sa asupra vieții (*Ibid.* 279), acest roman constituind prologul seriei. Intenția nu s-a mai realizat. Romanul a fost tradus de Pandelis Prevelakis în limba greacă și publicat la Atena în 1960.

Așadar, în afară de apelarea frecventă la lexicul francez în corespondența sa și în viața de zi cu zi, autorul a scris și texte extinse direct în franceză, precum cele menționate mai sus, și altele în manuscris care, din varii motive, nu au ajuns să fie publicate.

Kazantzakis și francezii

Atitudinea lui Kazantzakis, scriitor grec de origine cretană, care susținea că îi curge în vine și sânge arab, întâmpina dificultăți la înțelegerea și acceptarea spiritului vest-european, respectiv și a celui francez. Cu precădere

4. În acest context, considerăm nepotrivită traducerea titlului romanului în limba română, autorul însuși menționând stâncile, și nu pietrele în corespondența sa.

în anii 30-40, bardul cretan este destul de intransigent față de francezi și modul de gândire al acestora. Întâlnim adesea, în special în corespondența sa, remarci generale la adresa francezilor, cum ar fi: «Nu pot să muncesc, nu-i accept pe francezi, *leur conception* de viață mi-e antipatică la culme. Într-un mod ucigător» (scrisoarea din 21.04.1930, *O viață în scrisori* 216). Alte remarci sunt mai concrete, menționând anumite trăsături pe care scriitorul grec le consideră deranjante, de exemplu următoarea: «Francezii sunt *rationalistes*, lucizi, lipsiți de profunzime, sarcastici, uzați... De-aș fi putut să scriu în arabă» (*Ibid.* 197) sau: «La spectacol erau extrem de puțini francezi. Vedeai numai ruși, pentru că au suflet, și americani, pentru că au dolari. Din nou mi-am dat seama că francezii sunt decăzuți și că sufletul european e pierdut» (scrisoare din 9.05.1930, *Ibid.* 217). Francezii au suflete cu totul opuse celui cretan: «Sufletele vlăguite de aici înțeleg cu greu sufletul cretan, de aceea sunt uimiți, se sperie! E singura reacție pe care o putem aștepta de la asemenea oameni care nu vibrează» (375). Uneori însuși recunoaște că exagerează: «Mă temeam de francezii *carthesiens*, dar n-am avut dreptate» (367). Astfel, cu toate că se considera incomprehensibil pentru francezi, în anul 1954 Franța îi oferă lui Nikos Kazantzakis premiul pentru cea mai bună carte străină – pentru romanul *Zorba, grecul* (362).

Opiniile lui Kazantzakis referitor la Paris, pe care l-a vizitat la maturitate în mai multe rânduri, locuind chiar acolo, când a fost consilier literar la UNESCO (1947-48), sunt și mai dure. În general, Kazantzakis evita aglomerațiile, nu-i plăceau orașele mari cu gălăgia lor. Respectiv, nu avea cum să-i fie drag nici Parisul⁵: «Parisul este bun pentru cei care nu l-au văzut, pentru naivi, pentru petrecăreți și leneși» (215), «Sunt nerăbdător să plec din iadul Parisului, acest oraș nu-mi mai produce nici o bucurie» (216) și alte judecăți de acest fel. Scriitorul grec nu neagă și unele părți bune, menționate și la începutul acestui studiu – arhitectura, arta, cultura pe care le oferă Parisul. Chiar și natura. Kazantzakis mărturisește: «La Paris am simțit unele bucurii, dar nu dintr-acelea care fac 'să-ți salte inima'. Picturi, sculpturi, tapiserii, farmecul toamnei etc...» (313).

Dacă aglomerația urbană îi repugnă, atunci satele franceze, mai depărtate, mai ales la malul mării, sunt destinația ideală pentru Kazantzakis, aducându-i aminte de patria sa. «Parisul mă obosește și-mi produce silă. Mă voi duce pe Coasta de Azur și voi căuta o casă liniștită într-un sătuc

5. Mai multe exemple neplăcute din viața lui Nikos Kazantzakis în acest sens oferă soția sa Eleni Kazantzaki în scrisoarea publicată în revista *Le regard crétois*: „Kazantzaki et la France»//*Le regard crétois*, n° 37, dec. 2010, p. 9-11.

pe malul mării» (217). Așadar, pe Coasta de Azur, tot în Franța găsește și paradisul terestru: «După ademenitorul Iad al Parisului, aici am intrat în Paradis» (330).

Concluzii

Franța și limba franceză au ocupat un loc special în viața lui Kazantzakis, în pofida opiniilor critice exprimate deschis în corespondență. Conchidem că scriitorul grec a avut o atitudine față de Franța asemănătoare cu atitudinea față de propria patrie – Grecia, pe care a iubit-o și a criticat-o mult. Limba franceză, care l-a format și l-a plămădit spiritual, i-a oferit noi perspective și viziuni pentru creația sa. Călătorind prin toată lumea, Nikos Kazantzakis a publicat și multe jurnale de călătorie. Tocmai pentru că a fost o țară care l-a format, și nu o destinație de călătorie obișnuită, marele scriitor grec nu a redactat niciodată (nici nu a intenționat) vreun jurnal, vreo carte dedicată în mod special Franței. Astfel, opiniile lui Kazantzakis despre Franța nu pot fi regăsite unificate într-un text anume, ci pot fi identificate fragmentar în diferite texte ale sale. A scris și manuscrise și câteva romane direct în franceză. Grație limbii franceze și afilierei la valorile Franței, creația lui Nikos Kazantzakis a intrat în circuitul valoric internațional încă în timpul vieții sale.

Bibliografie:

- Coșeriu, Eugen, «Unitate lingvistică – unitate națională», in *Limba română*, n° 10, anul XII, 2002. <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2753> (accesat la 09 ianuarie 2023).
- Dimakis, Minas, «La correspondance de Kazantzaki», in *Le regard crétois*, n° 33, dec. 2006, p. 54-56.
- Le Gars, Yves, *Nikos Kazantzaki et la France* <http://kazantzaki.free.fr/AMIS/sectionFrancaise/Diaporamas/conference-yves.htm> (accesat la 09 ianuarie 2023).
- Kazantzakis, Eleni, «Kazantzaki et la France» */Le regard cretois*. n° 37, dec. 2010, p. 9-11.
- Kazantzakis, Nikos, *Grădina de piatră*, București, Humanitas, 2018.
- Kazantzakis, Nikos, *O viață în scrisori*, București, Univers, 1983.
- Kazantzakis, Nikos, *Raport către El Greco*, București, Humanitas, 2012.
- Kazantzakis, Nikos, *Toda-Raba*. Brăila, ISTROS și Muzeul Brăilei Carol I, 2015.
- Kazantzakis, Nikos, *Zorba, grecul*, București, Humanitas, 2022.
- Munteanu, Romul, *Literatura Europeană modernă*, Timișoara, Amarcord, 2000. https://amis-kazantzaki.ch/le_regard_cretois.html (accesat la 09 ianuarie 2023).